

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

УДК: 343.983

В.Г. Гончаренко,
академік НАПРНУ
(Академія адвокатури України)

Анотація: Автором наведено та обґрунтовано перелік принципів адміністративно-правового регулювання у галузі органічного сільського господарства в Україні. Вказано на позитивні результати за умови їх застосування на практиці. Визначено способи реалізації даних принципів безпосередньо в процесі адміністративно-правового регулювання

Ключові слова: судова експертиза, спеціальні знання, теоретичні проблеми, висновок експерта, Київський НДІСЕ, призначення експертизи адвокатом, критерії оцінки ознак, комплексні дослідження

Законімірності розвитку демократії в Україні детермінують необхідність значного посилення гарантій неухильного дотримання конституційних прав і свобод людини, проголошеної Конституцією України найвищою соціальною цінністю нашого суспільства.

Визначальною складовою системи засобів захисту прав людини в кожній демократичній державі є науково забезпечене, організаційно збалансоване, функціонально доступне й ефективне правосуддя.

Стрижневим елементом правосуддя, його визначальною ланкою є доказування, яке забезпечується розвинутою теорією доказів (доказовим правом), системним і логічним законодавством у цій галузі та усталеною практикою розслідування і судового розгляду справ окремих категорій [9; 12].

В плані великих завдань і перетворень, які стоять перед Україною і повинні втілюватись в життя шляхом різномірних і багатоаспектних реформ, одним з провідних напрямів забезпечення цих реформ має бути обґрунтування всіх проєктів незаперечними науковими положеннями. Такий підхід повинен стосуватись всіх галузей реформування і всіх напрямів правозастосовної практики.

Тому серед питань надійного наукового забезпечення правосуддя в широкому розумінні цього слова, на нашу думку, найперше місце посідає система нормативних приписів і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання в процесі доказування в кримінальних справах спеціальних знань. Це цілком зрозуміло, оскільки вирішення переважної більшості ситуацій, які виникають в ході правового регулювання, вимагає опори на ґрунтовні, досконалі знання, здобуті людством протягом всього його існування.

Ми можемо охарактеризувати спеціальні знання в кримінальному судочинстві як знання і навички, одержані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань [5, 24].

Кримінально-процесуальне законодавство України передбачає чітко обмежене коло джерел доказів, з яких можна почерпати фактичні дані, котрі

можуть використовуватись в юридичному доказуванні. В системі цих джерел знаходиться висновок експерта, який є результатом втілення у судову практику загальнонаукового методу експертних оцінок на базі використання спеціальних знань в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва. На підставі проведених досліджень експертом встановлюються нові дані, які не є очевидними для суб'єктів доказування і які належать до категорії особистих доказів, оскільки вони формуються і виходять від людини.

Експерт у ході проведення спеціалізованого дослідження, використовуючи всю різноманітність видів розумової діяльності і застосовуючи високоточні реєструючі й дослідницькі науково-технічні засоби, підходить до найвідповідальнішого етапу – до оцінки встановлених ознак і формулювання на підставі такої оцінки свого висновку. Останній в кожному випадку експертизи є підсумком пізнання об'єктивної дійсності [5, 28]. Не варто особливо доводити, наскільки важливими в науковому сенсі та в прикладному аспекті для визначення достовірності й надійності висновку експерта є встановлення критеріїв прийняття того чи іншого оціночного рішення експертом [7].

Авторитет висновків експертів надзвичайно високий, оскільки в них зосереджена передова наукова думка і багаторазово перевірений досвід професіоналів. Тому, не дивлячись на те, що в нашому кримінальному процесі жоден з доказів не має наперед встановленої сили, під час оцінки доказів суб'єктами доказування висновку експерта мимоволі надається особливе значення, висловлюється особлива довіра. Це явище легко пояснюється у психологічному відношенні, але у теоретико-прикладному плані вимагає зміцнення непохитності принципу вільної оцінки доказів. Саме до руйнування цього принципу веде тенденція, що виникла в надрах професійної експертної діяльності, до виділення з галузевих наук «експертних знань» та «експертних наук» і надання діяльності експерта елементів юридичного доказування.

Дане питання потребує глибокого теоретичного вивчення з позицій вчення про пізнання і теорії судової експертизи як окремого випадку застосування загальнонаукового методу експертних оцінок. Експертиза – це використання положень тієї чи іншої науки як цілісної системи певних знань. Виділення специфічних «експертних» знань із загальної системи даної науки викликає уявлення про ці знання, як про якісь особливі знання, що виходять за межі предмета даної науки, проте засоби, методи і методики предметних експертиз складають елемент змісту відповідних наук [4]. Отже, якщо «експертні знання» виходять за межі даної науки і утворюють новий

предмет, тобто відбивають специфічні закономірності об'єктивного світу (його фрагмент), то утворюється нова наука, і розмова про «експертні знання» у даній науці втрачають сенс. Якщо ж ці знання залишаються в межах даної науки, то їх відособлення веде до схоластики і шкідливого прагматизму [5, 29].

Сказане дає всі підстави бажати від організації та змісту одержання висновків експертів найвищого рівня державного і наукового регулювання [13]. Тому вже давно назріла необхідність, не зволікаючи, провести організаційно-наукове реформування системи судової експертизи в Україні та здійснити широкомасштабний науковий аналіз її *теоретичних проблем*, на підставі результатів якого істотно удосконалити процесуальне законодавство у цій сфері.

Першим кроком – принциповим, вельми перспективним і дуже глибоким за змістом – повинно бути створення постановою Кабінету Міністрів України на базі Київського НДІСЕ Головного науково-дослідного і судово-експертного інституту. Основні функції цього Інституту полягатимуть, крім загальних для всієї мережі експертних установ, координація наукових досліджень з питань судової експертизи, незалежно від відомчої підпорядкованості авторів і авторських колективів, методична допомога в проведенні цих досліджень, організація й забезпечення підвищення кваліфікації судових експертів, координація й методичне забезпечення проведення в Україні міжнародних та національних науково-практичних конференцій з питань судової експертизи.

В Інституті повинен активно функціонувати укомплектований науковцями і спеціалістами видавничої справи відділ теоретичних проблем судової експертизи з редакційно-видавничим сектором, який буде науковим центром і організаційно-координуючою ланкою творчого процесу в галузі, а також куратором реального впровадження досягнень наук в експертну діяльність. Треба, нарешті, зрозуміти, що без хорошої теорії в принципі не може бути сталої хорошої практики. Адже справжній розквіт судової експертизи в усьому її розмаїтті пов'язаний з видатними науковими розробками Є.Ф.Буринського, А.І.Вінберга, Г.Л.Грановського, М.М.Зюскіна, Б.Р.Киричинського, В.Я.Колдіна, В.К.Лисиченка, Л.К.Литвиненка, В.С.Мітрічева, В.Ф.Орлової, А.Я.Паліашвілі, М.С.Полевого, С.М.Потапова, М.Я.Сегая, З.М.Соколовського, М.В.Терзієва, С.І.Тихенка, Б.І.Шевченка, О.Р.Шляхова та багатьох інших [1; 2; 10; 11; 14].

Відчутна занедбаність фундаментальних досліджень в сучасній судовій експертизі є очевидною. А між тим практика настійно вимагає таких досліджень,

і до того ж такого роду науковий напрям передбачений офіційною класифікацією юридичних наук (спеціальність ВАК'у 12.00.09).

Виправлення цього аномального перекосу організаційно і по суті повинно бути покладено на Інститут. Керувати відділом теорії експертизи має за посадою заступник директора Інституту з науково-дослідної роботи. В Інституті поза всяким сумнівом повинна діяти аспірантура (згодом – і докторантура) та спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів.

Для вирішення стратегічних питань розвитку галузі та затвердження методик розрахункових досліджень і типових алгоритмів певних експертних експериментів повинна бути створена Об'єднана вчена рада експертних установ України (до 50 дипломованих фахівців) з щоквартальною періодичністю засідань. Рішення цієї Ради не повинні ніким затверджуватись, а їх зміна чи скасування можливі самою Радою після їх повторного обговорення із залученням незацікавлених фахівців з інших наукових установ, особливо – з відповідних інститутів НАН України.

Настійно вимагає змістового і редакційного удосконалення законодавство в сфері статусу, суб'єктів призначення, проведення, оцінки й використання результатів судових експертиз. Це стосується Закону «Про судову експертизу» та процесуальних кодексів. Прискіпливої уваги вимагають, зокрема, такі положення, що потребують правового врегулювання:

а) судовим експертом з наукової точки зору може бути лише особа, що має необхідні спеціальні знання для дачі висновку з поставлених питань, а з процесуальної – особа, яка не перебуває в службовій або іншій залежності від обвинуваченого, потерпілого або яка раніше не була ревізором у даній справі. Тому обмеження суб'єктів доказування у праві вибору експерта в галузі криміналістики, судової медицини і судової психіатрії (ч.3 ст.7 Закону) суперечить принциповим нормам доказового права і повинно бути усунуто [8, 17];

б) проведення експертизи спеціалістами іноземних установ повинно бути категорично заборонено в КПК, а висновки таких експертиз (офіційні й неофіційні) ні в якому разі не мають використовуватись як джерела аргументів в юридичній та іншій практиці. Залучення іноземних спеціалістів для участі в проведенні експертиз на території України можливе лише на пропозицію керівників державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, як це передбачено ч.1 ст.23 Закону, і ні за яких умов – за дорученням (проханням) приватних осіб чи установ

або організацій [8, 52];

в) використання адвокатом спеціальних знань у формі судової експертизи (в т.ч. – альтернативної) є надійним і дієвим засобом піднесення рівня ефективності функції захисту, наповнення живим змістом дію принципів рівності та змагальності. Треба рішуче викоринити з наукового, законодавчого й практичного обігу поняття висновку спеціаліста, надання різного статусу результатам роботи осіб, які виконують абсолютно однакові пізнавальні функції, тільки тому, що цими результатами користуються різні учасники процесу, бо таке явище є теоретичним безглуздом, а в практичному й етичному сенсах є укоріненням махрової нерівності сторін в судочинстві. Необхідно законодавчо закріпити право адвоката-захисника призначати судові експертизи, забезпечивши йому можливість обирати для проведення експертизи конкретного експерта [6, 9].

В галузі теорії та практики судової експертизи необхідно однозначно вирішити, зокрема, наступні питання:

1. Вимагає відсутнього удосконалення класифікація судових експертиз, в основі якої зараз лежать неогрунтовані «предметно – об'єктно – методичні» характеристики, що суперечить розвитку криміналістики й судової експертизи, створюючи перешкоди в розвитку предметних експертиз (зокрема, хімічної) і перешкоджаючи плануванню комплексних науково-дослідних робіт. У побудові класифікації судових експертиз слід виходити з того, що судова експертиза не є базовою наукою, а її методики є практичним втіленням даних саме базових наук (природничих, технічних, соціальних) [4].

2. Потрібні певні творчі зусилля, щоб зміцнити філософські, наукознавчі і правові принципи експертології, повернути в лоно материнських наук так звані «експертні знання» і «експертні науки». Більше того, з позиції вчення про пізнання і термін «спеціальні знання» сам по собі є некоректним – знаннями, необхідними для наукового витлумачення того чи іншого факту, за ідеєю володіє кожний спеціаліст у даній галузі, якщо йому доручити проведення експертизи [5].

3. Необхідно категорично заборонити введення в комісію експертів фігури провідного експерта, що суперечить процесуальному статусу судового експерта, який є самодостатнім дослідником і на якого не може чинитись будь-який безпосередній чи опосередкований тиск.

4. Вимагають глибокого філософського аналізу проблеми оцінки загальних і окремих ознак з точки

зору їх істотності у визначенні достатньої сукупності для встановлення індивідуальної totoжності. В сучасній експертології такі критерії відсутні [7].

5. Все більшого значення набувають експертні дослідження комплексного характеру, що цілком зрозуміло, адже надійність висновків щодо об'єкта, вивченого взаємопов'язано з позицій різних наук, якісно зростає. Проте гносеологічні й правові питан-

ня комплексної експертизи в світлі теорії судових доказів досліджені ще явно недостатньо [3].

Робота над удосконаленням теоретичної бази, законодавства і практики судової експертизи вимагає надання їй загальнодержавного значення та проведення її комплексно й системно із залученням відповідних фахівців та потенціалу зацікавлених відомств і установ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т.В.Аверьянова. – М.: Норма, 2006. – 477 с.
2. Винберг А.И. Судебная экспертология / А.И.Винберг, Н.Т.Малаховская. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. – 183 с.
3. Гончаренко В.И. Гносеологические и процессуальные вопросы комплексных исследований в свете теории судебных доказательств / В.И.Гончаренко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища школа, 1987. – Вып.35. – С. 3-7.
4. Гончаренко В.И. Классификация наук и судебная экспертиза / В.И. Гончаренко, А.А. Степанова // Роль и значение деятельности Р.С.Белкина в становлении и развитии современной криминалистики. Материалы международной науч. конф. – М., 2002. – С. 246-250.
5. Гончаренко В.Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В.Г.Гончаренко, В.В.Курдюков, К.В.Легких // Вісник Академії адвокатури України, 2007. – Число 2 (9). – С. 22-34.
6. Гончаренко В.Г. Про призначення судової експертизи адвокатом / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України, 2008. – Число 3 (13). – С. 5-10.
7. Гончаренко В.Г. Критерії вірогідності висновків експерта: гносеологічний, психологічний і процесуальний аспекти / В.Г.Гончаренко // Часопис Академії адвокатури України, 2009. – Число 2 (3). [Електронний ресурс]: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Chaa/2009-2/09gvgppa.pdf>
8. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / За заг. ред. В.Г.Гончаренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.
9. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М.Михеенко. – К.: Вища школа, 1984. – 276 с.
10. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе / Е.Р.Россинская. – М.: Норма, 1996. – 376 с.
11. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации / М.Я.Сегай. – К.: РИО МВД УССР, 1970. – 280 с.
12. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / С.М.Стахівський. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 270 с.
13. Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. К.: Ін Юре, 2001. – 344 с.
14. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы. Учебно-теоретическое пособие / М.Г.Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 536 с.

**ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И
ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОЙ
ЭКСПЕРТИЗЫ В УКРАИНЕ***Гончаренко Владлен Игнатьевич*

Аннотация: В статье рассматриваются правовые и организационные вопросы реформирования судебной экспертизы в Украине, обращается внимание на необходимость теоретического укрепления этого важного процессуального института, намечаются конкретные усовершенствования уголовно-процессуального законодательства и предлагаются направления глубоких теоретических изысканий, в частности, в области классификации судебных экспертиз, критериев оценки доказательственного значения выявленных при экспертном исследовании признаков, назначения судебной экспертизы адвокатом, разработки теоретических и методических основ комплексной экспертизы.

Ключевые слова: судебная экспертиза, специальные знания, теоретические проблемы, вывод эксперта, Киевский НИИСЭ, назначения экспертизы адвокатом, критерии оценки признаков, комплексные исследования.

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL
PROBLEMS OF FORENSIC
EXAMINATION IN UKRAINE***Goncharenko Vladlen Gnatovych*

Summary: In the article the legal and organizational questions of reformation of forensic examination in Ukraine are explored, attention applies on the necessity of the theoretical strengthening of this important judicial institute, the concrete improvements of criminal procedural legislation are set as well as directions of deep theoretical researches are offered, in particular, in area of classification of forensic examinations, criteria of estimation of evidential value of the signs educed at expert research, setting of forensic examination by an advocate, development of theoretical and methodical bases of complex examination.

Keywords: forensic examination, special knowledge, theoretical problems, conclusion of expert, Kyiv Forensic Examination Research Institute, settings of examination by advocate, criteria of estimation of signs, complex researches.